

YAHYÂ EFENDİ, Zekerîyyâzâde

biri na't olmak üzere altı kaside, bir sâkî-nâme, bir tahmîs, 450 gazel, on altı tarih, on bir kıta, dört rubâî, on altı nazm ve altmış dört beyit bulunmaktadır. 2. *Ta'likû Şerhi Câmi'i'd-dürer*. Muhsin-i Kayserî'nin Secâvendî'ye ait *el-Ferâ'izü's-sirâciyye*'yi manzum hale getirdiği *Câmi'u'd-dürer* adlı eserine yine kendisinin yazdığı şerhe yapılan bir ta'liktir. Döneminde hayli rağbet gören eserin bir nüshası Giresun İli Halk Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (nr. 3595). 3. *Tahmîsü Kaşidetü'l-bürde*. Bu meşhur kasideye yapılan tahmîslerin en bilinenleri arasında yer alır (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 5431; Nâfiz Paşa, nr. 952/3). 4. *Nigârîstân Tercümesi*. Kemâl-paşazâde'nin İranlı şair Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Gülîstân*'ına nazîre olarak yazdığı Farsça *Nigârîstân*'ının çevirisi olup nazım-nesir karışıktır. Hammer tarafından Latince'ye çevrilen eser üzerine Çimen Özçam doktora çalışması yapmıştır (*Şeyhülislâm Yahyâ Efendi-Nigârîstân Tercümesi, Sentaks İncelemesi, Metin-Sözlük*, 1999, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). 5. *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*. Yahyâ Efendi'nin şeyhülislâm iken verdiği fetvaları, kendisinden mülâzemet alan ve bir ara fetva eminliği de yapan Şeyhülislâm Esîrî Mehmed Efendi bir araya getirmiştir. Vaktiyle çok okunan, Osmanlı hukuk tarihi bakımından önemli sayılan bu eserin kütüphanelerde birçok yazma nüshası bulunmaktadır (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 95; Nuruosmaniye, nr. 2056; Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 2689, 2690, 9042; Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 373, 26868). 6. *Sâkinâme*. *Divan*'da da yer alan mesnevi tarzında yetmiş yedi beyitlik tasavvufî bir eserdir (TSMK, Bağdat Köşkü, nr. 168). Toplam yirmi yıla yakın şeyhülislâmlık yapan Yahyâ Efendi'nin Arapça, Farsça bazı şiirleriyle dinî-ahlâkî konularda manzum, mensur Arapça risâle, hâşîye ve takrizleri de bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Divân-ı Yahyâ (haz. İbnülemin Mahmud Kemal İnal), İstanbul 1334; Kınalızâde, *Tezkire*, II, 1081-1082; Mehmed b. Mehmed er-Rûmî (*Edirneli*)'nin *Nuhbetü't-tevârih ve'l-ahbâr'ı ve Târih-i Âli-i Osmân*'ı (haz. Abdurrahman Sağır, doktora tezi, 2000), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, II. Kısım, s. 111-113; Riyâzî, *Riyâzü's-suarâ*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3724, vr. 147^b; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, II, 231-232; *Keşfü'z-zunûn*, I, 540; II, 1976; Abdurrahman Hibri, *Enisü'l-müsâmirin*, İÜ Ktp., TY, nr. 451, vr. 62^b; Rızâ, *Tezkire* (nşr. Ahmed Cevdet), İstanbul 1316, s. 106-107; Şeyhî, *Vekâyiu'l-fuzalâ*, III, 110-113; *Devhatü'l-meşâyih*, s. 46-48; Muallim Nâci, *Osmanlı Şairleri* (haz. Cemâl Kurnaz), İstanbul 1995, s. 53-63; Gibb, *HOP*, III, 277-284; *Sicill-i Osmânî*, IV, 636; *Osmanlı Müellifleri*, II, 498; *İlmiyye Salnâmesi*,

s. 441-445; Ahmed Refik [Altınay], *Osmanlı Âlimleri ve Sanatkârları* (İstanbul 1924) (s.nşr. Durmuş Gürelek), İstanbul 1997, s. 127-142; Murat Uraz, *Şeyhülislâm Yahyâ: Hayatı, Şahsiyeti ve Şiirlerinden Parçalar*, İstanbul 1944; Danişmend, *Kronoloji*², V, 121-123; Lütfi Bayraktutan, *Şeyhülislâm Yahyâ: Hayatı, Edebi Kişiliği, Sanatı, Eserleri ve Divânından Seçmeler*, İstanbul 1990, s. 1-65; Metin Akkuş, *Nef'i ve Sihâm-ı Kazâ*, Ankara 1998, s. 250; Ali Fuat Bilkan – Yusuf Çetindağ, *Şeyhülislâm Şairler*, Ankara 2006, s. 85-97; Yavuz Demir, “Şeyhülislâm Yahyâ Efendi ve Sâkinâmesi”, *MK*, sy. 62 (1988), s. 34-38; Ölkü Özsoy, “Şeyhülislâm Zekerîyya Efendi ve Yahyâ Efendi Vakfıyeleri Üzerine”, *TUBA*, XXII (1998), s. 159-169; M. Asım Yediyıldız, “Bayramzâde Zekerîyya Efendi'nin Vakfı”, *Üİ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XII/1, Bursa 2003, s. 153-156; Kâzım Yoldaş, “Şeyhülislâm Yahyâ Divânı'nda Sosyal Hayatın Mekânı Boyutu”, *EKEV Akademik Dergisi*, VIII/20, Erzurum 2004, s. 329-344; Ali Yıldırım, “Taşlıcalı Yahyâ ile Şeyhülislâm Yahyâ Divânlarında Zühdi ve Harâbâtî Kelimelerinin Kullanımı”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XVII/2, Elazığ 2007, s. 69-88; a.mlf., “Eski Türk Edebiyatı Kaynaklarında Görülen Yanlış ve Çelişkiler”, *Turkish Studies*, II/4 (2007), s. 1048-1053; H. Dilek Batıslam, “Şehir Şiirleri ve Şeyhülislâm Yahyâ'nın Edirne Gazelleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sy. 39, Erzurum 2009, s. 483-498; “Yahya Efendi (Şeyhülislâm)”, *TDEA*, VIII, 544-546; N. Ünver, “Yahya”, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Ankara 2007, VIII, 549-550.

BAYRAM ALİ KAYA

YAHYÂ EFENDİ KÜLLİYESİ

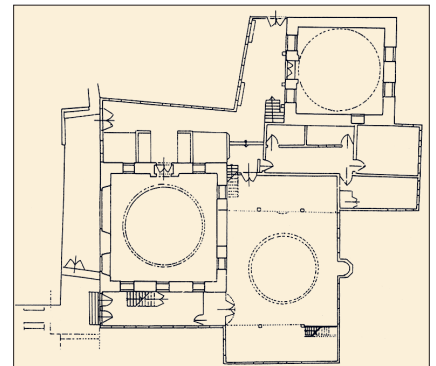
XVI. yüzyılda İstanbul'da Beşiktaş'ta
Şeyh Yahyâ Efendi
(ö. 978/1571)
tarafından kurulan külliye.

İstanbul Beşiktaş ilçesi Yıldız mahallesinde Çırağan caddesine bağlanan Yahyâ Efendi çıkmazında yer almaktadır; kuruluşu 945 (1538) yıllarına kadar götürülebilir. Şeyh Yahyâ Efendi'nin kendi imkânları ile satın aldığı geniş arazi daha sonra Yıldız ve Çırağan saraylarının arazilerine katılan geniş bir parçayı, ayrıca Yüksek Denizcilik Okulu'nun arsasını da içine almakta, Yıldız tepesinden Boğaziçi kıyısına kadar kesintisiz uzanmaktaydı. Yahyâ Efendi burada mescid-tevhidhâne, medrese, hamam, çeşme ve evlerden oluşan bir külliye niteliğindeki ilk tekkeyi tesis etmiş, çevresini bağlar ve çiçek bahçeleriyle donatmıştır. İlk tekkenin çekirdeğini Yahyâ Efendi'nin mescid-tevhidhâne olarak kullandığı evinin teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Daha sonra Velizâde Ahmed Efendi adında bir kişinin minber ilâvesiyle mekân cami-tevhidhâneye dönüşmüş, bu arada tekkenin bulunduğu yere kemerlerle su getirilmiştir.

II. Selim, Yahyâ Efendi'nin vefatından (978/1571) sonra kabri üzerine tasarımı Mimar Sinan'a ait kâgir, kubbeli bir türbe inşa ettirmiş, tekkeyi genişleterek yenisinden yaptırmıştır. II. Osman dönemi vezîriâzamlarından Güzelce Ali Paşa 1030'da (1621) buraya defnedilmiş, onun kabri üzerine de kâgir, kubbeli bir türbe yapılmıştır. Kaptanıderyâ ve Sadrazam Cezayirli Gazi Hasan Paşa 1191'de (1777) tekkeye bir çeşme ilâve etmiştir. Yahyâ Efendi'nin vakfettiği zengin gayri menkuller zaman içinde mensupların ve muhiplerin katkılarıyla artmış, kuruluşunu izleyen 150 yıl zarfında tekkeye yeni binalar eklenmiştir. XVIII. yüzyılın başlarında, bugünkü Yüksek Denizcilik Okulu ile eski Beşiktaş Stadi'nin (halen Çırağan Sarayı'nın bahçesinde inşa edilen otel) bulunduğu yerde Yahyâ Efendi vakfına ait yedi gözlü kayıkhanesi, bahçeler, havuz, bahçıvan odaları, ev, ekmekçi, karakol, ayazma ve çeşmenin var olduğu, ayrıca türbe civarında altmış, Beşiktaş ile Ortaköy'de on adet olmak üzere toplam yetmiş arsa ve evin yer aldığı tesbit edilmektedir. Bütün bu tesisleri barındıran arazinin bir kısmı Abdülmecid tarafından saltanatının son yıllarında, bir kısmı da 1873'te Abdülaziz tarafından Yıldız ve Çırağan saraylarının arazisine katılmıştır. Vakfedilen gayri menkullerden günümüze Yahyâ Efendi Türbesi'ne bitişik birkaç ahşap evden başka hiçbir şey intikal etmemiştir.

Yahyâ Efendi Türbesi 1812'de II. Mahmud tarafından tamir edilirken yeni deriş hücreleri eklenerek tekke büyütülmüş, bu sırada Yahyâ Efendi'nin evinden bozma ilk tekkenin yanında müstakil bir zâviye teşekkül etmiştir. Abdülmecid döneminde de tekkenin onarıldığı bilinmektedir.

Yahyâ Efendi Külliyesi'nin planı

dir. Yahyâ Efendi Tekkesi'nin bugünkü şekli, 1873'te Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Vâlide Sultan'ın büyük onarımı sonucunda ortaya çıkmış, tekke II. Abdülhamid döneminde de çeşitli onarımlar geçirmiştir. Tekke mensuplarından Hacı Mahmud Efendi 1901'de tekkenin cümle kapısına bitişik bir kütüphane inşa ettirmiş, 1903'te tekkeye çıkan yokuş üzerinde Yahyâ Efendi'nin 945'te (1538) yaptırdığı çeşmeyi yenilemiştir. Aynı dönemde hazîrenin kuzey kesimine birçok hânedan mensubunun gömülü olduğu, Şehzadeler Türbesi diye adlandırılan bina inşa edilmiştir. Tekkelelerin 1925'te kapatılmasından sonra tekkenin cami-tevhidhânesi cami olarak kullanılmıştır. Tekke müstemilâtından ayakta kalabilmiş bölümlerde son postnişin Şeyh Abdülhay Efendi (Öztoprak) vefatına kadar ikamet etmiş (1961), ardından söz konusu bölümler cami görevlilerine tahsis edilmiştir. Sağlam durumda kalan türbelerden Yahyâ Efendi'ye ait olanı İstanbul'da hâlâ en çok ziyaret edilen makamlardandır. Üveysî olan Yahyâ Efendi'den sonra tekkenin Kâdirîliğe ve Nakşibendîliğe intikal ettiği, belirli zamanlarda iki tarikata birden hizmet verdiği anlaşılmaktadır. Bu arada Üveysiliğin tekkede en azından bir meşrep halinde devam ettirildiği söylenebilir.

Tekkede şeyhlik yapanların tam bir listesi elde edilememiştir. II. Mahmud'un kızı Sâliha Sultan'ın 1834'teki düğününe davet edilen Nakşibendî şeyhleri arasında Yahyâ Efendi türbedarı el-Hac Hâfız Ali Efendi'nin, Kâdirî şeyhleri arasında da Yahyâ Efendi Tekkesi şeyhi es-Seyyid Mustafa Efendi'nin adı geçmektedir. Yine Nakşibendîliğe bağlı olan Türbedar Şeyh Mehmed Nûri Şemseddin Efendi 1836'dan vefatına kadar (1886) bu görevi yürütmüştür. Nûri Şemseddin Efendi, II. Mahmud'un Bektaşîliği lağvetmesi üzerine (1826) Kırşehir'deki Hacı Bektaş Tekkesi'nin meşihatına tayin edilen Taşköprülü Şeyh Seyyid Hüseyin Efendi'nin oğludur. II. Mahmud tarafından Yahyâ Efendi türbedarlığına getirilen Şemseddin Efendi *Miftâhu'l-kulûb* adlı eseriyle tanınır. Torunlarından Hasan Hayri Efendi de bu tekkede şeyhlik yapmıştır.

Denize (kible yönüne) doğru dik bir meyille alçalan tekke arazisi istinat duvarlarıyla setlere ayrılmış, tekkenin bölümleri bu setler üzerine yerleştirilmiştir. Çırağan caddesinden Yıldız Parkı girişinin (Küçük Mecidiye Camii'nin) hemen yanından başlayan Yahyâ Efendi çıkmazına saptıktan sonra sağda çeşme göze çarpar. Beyaz mer-

mer çeşmenin beyzî teknesi geç devir çeşmelerinde rastlanan kurna şeklindedir. Alt kesimi yivlerle donatılarak istirdiye görünümü kazandırılmıştır. Aynasında birinci ulusal mimarlık üslûbunu yansıtan dilimli kemer vardır. Musluk kabartma bir rozet içine yerleştirilmiştir. İki kısımdan oluşan kitâbede üstte Yahyâ Efendi'nin ilk çeşme için söylediği, son mısraı ebcedle 945 (1538) yılını veren tarih manzumesi, altta ikinci bâninin adını ve ihya tarihini veren mensur kitâbe yer alır. Her ikisi de ta'lik hatla yazılmıştır.

Çeşmeden sonra çıkmaz sokağın sağa doğru kıvrılan bir kesimi izlenerek tekkeye ulaşılır. Soldaki istinat duvarının alması örgülü alt kesimi muhtemelen tekkenin ilk inşasından kalmadır. Birkaç adım ileride solda tekkenin cümle kapısı, tam karşıda buna bitişik Hacı Mahmud Efendi Kütüphanesi görülür. Cümle kapısı tabanlı ahşap kanatları ile iddiasız bir görünüme sahiptir. Dikdörtgen açıklığın üstünde 1290'daki (1873) büyük onarımı belgeleyen ta'lik hatlı manzum kitâbe Şeyh Hasan Hayri Efendi'ye aittir. Cümle kapısının ardında üstü beşik çatı ile örtülü bir geçit uzanır. Bu geçit sağda (güneyde) hazîreyi kuşatan istinat duvarı ile solda (kuzeyde) birer kapı ve pencere ile geçide açılan bevâb hücreleriyle sınırlıdır. Hacı Mahmud Efendi Kütüphanesi tek katlı, dikdörtgen planlı basit bir yapıdır. Duvarları tuğla ile örülmüş, cepheler sıvanmadan bırakılmıştır. Ahşap çatı halen Marsilya tipi kiremitlerle örtülmüştür. Çıkmaz sokağa bakan kuzey cephesinde basık kemerli girişle iki adet pencere sıralanır. Pencerelelerin ortasında kemerlerin üstünde bâninin adını ve kütüphanenin inşa tarihini veren sülûs hatlı mensur kitâbe bulunur. Kütüphanedeki kitaplar 1940'ta Süleymaniye Kütüphanesi'ne nakledilmiştir. Cümle kapısını izleyen ve iki yandan hazîre ile kuşatılmış olan yolun sonunda tekkenin ana

binası yükselir. Yahyâ Efendi Türbesi'ni, cami-tevhidhâneyi, selâmlığı, haremi ve Güzelce Ali Paşa Türbesi'ni barındıran bina zaman içinde birbirine eklenmiş, farklı malzeme, inşaat ve üslûp özellikleri gösteren çeşitli mekânlardan oluşmaktadır. Yapının kuzeybatı köşesinde camekânlarla kuşatılmış esas giriş yer alır. Bunun sağında kadınlar mahfiline geçit veren, kafesli pencerelerle taçlandırılmış yan yana iki küçük kapı bulunur. Saçakla korunan sahanlıkta mermer bir kuyu bileziğiyle havan biçiminde bir sadaka taşı göze çarpar. Tekke girişinin hemen sağında yer alan Hamidiye Çeşmesi'nde beyzî bir tekne, neo-gotik üslûpta bir sivri kemerle donatılmış aynataşı, birinci ulusal mimarlık üslûbunda, tepesinde palmet bulunan bir alınlık görülür. Alınlığın ortasında II. Abdülhamid'in tuğrası, altında 1324 (1906) tarihi, bunun yanlarında ta'likle yazılmış "Hamidiye Çeşmesi" ibaresi yer alır. Bu çeşmenin arkasındaki sette Yahyâ Efendi ile Hızır'ın, altında bulunduğu inanılan servi ağacı yükselir.

Tekkenin esas girişini ince uzun dikdörtgen planlı bir koridor izler. Koridor solda hazîre boyunca uzanan istinat duvarı niteliğinde, yüzeyi içeriden ahşap kaplı bir duvarla sınırlıdır. Bu duvarda hazîreye açılan ufak pencereler sıralanmaktadır. Koridorun sağında Yahyâ Efendi Türbesi vardır. Tavanı basit bir ahşap kaplama ile meydana getirilen ve II. Abdülhamid dönemindeki onarımlarda son şeklini aldığı anlaşılan koridor türbenin bitiminde sağa kıvrılır. Koridorun batı ucunda bir dizi abdest musluğu yer almakta, bunların üzerinde sonradan yerleştirilmiş hissi veren, enine dikdörtgen bir mermer levha üzerinde beyzî bir çelenk ortasında II. Mahmud'un tuğrası bulunmaktadır. Koridorun güney-kuzey doğrultusunda uzanan ikinci kesiminde solda hazîreye açılan beş adet dikdörtgen pencerenin sı-

Yahyâ Efendi
Külliyesi'nin
camii-tevhidhânesi

YAHYÂ EFENDİ KÜLLİYESİ

ralandığı bir ahşap duvar, sağda Yahyâ Efendi Türbesi'nin giriş cephesi uzanır. Türbenin bitiminde sağa dönüldüğünde cami-tevhidhâneye açılan kapı ve hünkâr mahfiline geçilen merdiven, karşıda cami-tevhidhâneye doğu yönünde bitişen bir grup ahşap mekân ve Güzelce Ali Paşa Türbesi'nin giriş cephesiyle karşılaşılır. Bu noktada koridor bu defa sola kıvrılarak bir müddet devam eder ve selâmlık / harem kitlesine açılan kapı ile son bulur. Yine burada Cezayirli Gazi Hasan Paşa Çeşmesi yer alır. Bir dizi musluktan oluşan çeşme daha ziyade bir abdest alma yerini andırmaktadır. İstifli sülûsle yazılan kitâbesi müderris Rüşdü Ali Efendi'ye aittir.

Dikdörtgen bir alanı (15,5 × 9 m.) kaplayan cami-tevhidhâne İstanbul'daki benzerleri içinde çevreye açılışı ve Boğaz manzarasına hâkimiyeti bakımından müstesna bir yere sahiptir. Kuzeyde Yahyâ Efendi Türbesi ile sınırlanan mekânı diğer yönlerde kuşatan duvarlar ahşap iskeletli olup dışarıdan ahşap kaplama, içeriden bağdâdî sıva ile donatılmıştır. Kuzey duvarında türbeye açılan üç adet pencereden başka kadınlar mahfili ile harim arasında gerektiğinde bağlantıyı sağlayan, kapı kanadı gibi açılabilen kafesler mevcuttur. Kuzey duvarı batı yönünde kadınlar girişinden bir miktar ileriye taşmakta ve bu kesimde bir pencere bulunmaktadır. Cami-tevhidhâne hariminde dışarıya açılan bütün pencereler dikdörtgen açıklıklıdır, içeriden ve dışarıdan pervazlarla çerçevelenmiştir. Kuzey ucunda girişin yer aldığı doğu duvarı sağır bırakılmıştır. Güney duvarının ortasında içeriden yarım daire, dışarıdan yarım sekizgen planlı mihrap, bunun sağında ve solunda ikişer pencere görülür.

Cami-tevhidhânenin ortasında kareye yakın dikdörtgen planlı bir alan, bunun yanlarında (doğu ve batı yönlerinde) mahfiller vardır. Üst katta doğu yönündeki hünkâr mahfiline harim girişinin yanında dar ahşap merdivenden ulaşılır. Yıldız Sarayı'nın marangozhanesinde yapıldığı anlaşılan torna işi ahşap kafesler hünkâr mahfilinin harime bakan yüzünü kapatır. Cami-tevhidhânedeki ortadaki kare planlı bölümün üstü ahşap çatı altında gizlenmiş, bağdâdî sıvalı, basık bir kubbe ile kapatılmıştır. Kubbeye geçiş kâğır mimari taklit edilerek yüzeyleri çitalarla üçgen ve beşgenlere taksim edilmiş, ahşap iskeletli bir üçgenler kuşağı ile sağlanmıştır. Zemindeki maksûrelerin düz ahşap tavanları ise çubuklu denilen türdedir. Üst kat mahfillerinde ahşap iskeletli ve bağdâdî sıvalı aynalı tonozlar tercih edilmiştir.

Ahşap bölümlerle çepeçevre sarılmış olan Yahyâ Efendi Türbesi düzgün kare (içeriden 9 × 9 m.) planlıdır. Türbenin batı ve doğu duvarları inşa edildikleri dönemin klasik üslûbuna uygun kapı ve pencere düzeniyle ilk şeklini korumuş, diğerleri değişikliğe uğramıştır. Ahşap koridora açılan doğu duvarının ortasında basık kemerli giriş, yanlarda altlı üstlü birer pencere grubu yer alır. Alttaki pencerelerin kesme taş sövelerle çerçevelenmiş dikdörtgen açıklıkları lokmalı demir parmaklıklarla donatılmış, sivri kemerli tepe pencereleri alçı revzenlerle kapatılmıştır. Bunun karşısına gelen batı duvarında aynı özelliklere sahip üç pencere grubu vardır. Tekkenin girişine bakan kuzey cephesinde özgün pencere düzeni tâdil edilmiş, geç devir üslûbunda demir parmaklıklarla donatılan üç pencereden doğu kesiminde bulunan ikisi ikiz pencere konumunda tasarlanmıştır. Cami-tevhidhâne harimine açılan güney duvarında ortadaki pencere iptal edilerek bunun yerine çok daha geniş, basık kemerli bir açıklık konulmuş, yandakiler aynen bırakılmıştır. Tarihî yapılarında sıkça gözlenen ibadethâne-türbe ilişkisi böylece daha da belirgin kılınmış, harimle türbe arasındaki mekân bağlantısı daha büyük ölçüde sağlanmıştır. Kuzey ve güney duvarlarındaki bu değişikliklerin 1873'teki onarım sırasında gerçekleştirildiği kesindir. Türbenin aslında pandantifli bir kubbeye örtülü olduğu ileri sürülebilir. Muhtemelen aynı tarihte (1873) özgün üst yapı iptal edilerek yerine bugünkü basık, bağdâdî kubbe inşa edilmiş, cami-tevhidhânenin bağdâdî türbesi gibi bu da aynı ahşap çatı altında gizlenmiştir. Her iki mekânın kubbeleri arasında görülen teknik ve oran benzerliğinden, ayrıca türbenin son halini 1873'te almış olmasından hareketle cami-tevhidhânedeki değişiklikleri de aynı yıla tarihlenmek mümkündür.

Türbede birinci sırada Şeyh Yahyâ Efendi, Kanûnî Sultan Süleyman'ın kızlarından, Yahyâ Efendi'nin mânevî evlâdı "Tasasız" Râziye Sultan, II. Abdülhamid'in evlâdından Hatice Sultan ile Şehzade Ahmed Bedreddin Efendi, Yahyâ Efendi'nin büyük oğlu Şeyh İbrâhim Efendi, Yahyâ Efendi'nin annesi Afife Hatun; ikinci sırada Yahyâ Efendi'nin hanımı Şerife Hatun, derişlerinden Ali Efendi, küçük oğlu Şeyh Ali Efendi, tekke şeyhlerinden Mehmed Nûri Şemseddin Efendi ile torunu Şeyh Hasan Hayri Efendi gömülüdür. Bütün bu kabirlerin üstüne ahşap sandukalar konmuş, etrafı İstanbul işi sedef kakmalı ah-

şap korkuluklarla kuşatılmıştır. Ayrıca türbenin giriş cephesinde güneyden kuzeye doğru Yahyâ Efendi neslinden Galata Kadısı Mehmed Said Efendi, Rumeli Kazaskeri Dürrîzâde Mehmed Dürrî Efendi, Mehmed Said Efendi'nin eşi Ayşe Hanım, tekke şeyhlerinden Mehmed Nûri Efendi, Şeyh Mehmed Nûri Şemseddin Efendi'nin damadı Hacı Nûri Efendi, Türbedar Hüseyin Şevki Efendi ile Türbedar Yûsuf Efendi gömülmüştür.

Cami-tevhidhâne ile Güzelce Ali Paşa Türbesi arasında sıkışmış bulunan ahşap kanat komşusu olduğu mekânlara göre güney yönünde taşkındır. Burada dikdörtgen planlı bir sofaya açılan, farklı büyüklükte dört oda yer alır. Bunlar muhtemelen meydan odası, kahve ocağı türünden mekânlardır. Bu bölümle ahşap harem / selâmlık kanadı arasında XVII. yüzyılın klasik üslûbunu yansıtan Güzelce Ali Paşa Türbesi yer alır. Kare planlı (7 × 7 m.) yapı pandantifli bir kubbeye örtülüdür. Duvarları bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğla ile almalı örülmüştür. Duvarlar ve kubbe içeriden sıvalı, kubbe dışarıdan kurşunla kaplıdır. Ahşap tekke bölümlerine bitişik olan doğu ve batı duvarları sağırdır. Koridora açılan kuzey cephesinin ortasında basık kemerli giriş bulunmaktadır. İçeride Güzelce Ali Paşa ile aile efradına ait toplam altı adet mermer lahit sıralanır. Lahitler işçilikleri ve sergiledikleri ilginç motifler (hançer, vazodan çıkan çiçekler vb.) açısından devrinin seçkin örnekleridir. Moloz taş örgülü temel duvarları üzerinde

Yahyâ Efendi Külliyesi hazîresinden bir görünüş ve türbesinin giriş cephesine bitişik mezarlar

yükselen ahşap harem / selâmlık kanadı kısmen tek, kısmen iki katlıdır. Yer yer güneye doğru eliböğründelere oturan çık-malarla genişletilmiştir. Bu kanatta sofalar ve koridorlarla irtibatlandırılmış, eşsiz bir Boğaz manzarasına açılan, geleneksel biçimde döşenmiş, farklı boyutlarda odalar sıralanır. Çubuklu tavanlar, yüklükler ve sedirlerle donatılan bu odalardan bir kısmı şeyhin ailesiyle ikamet ettiği harem, diğer kısmı dervişlerin ikametine, şeyhin misafirlerini ağırlamasına mahsus selâmlık bölümüne aittir.

Yahyâ Efendi'nin büyük şöhreti vefatından sonra devam etmiş, türbesiyle tekkesinin çevresi kendisine komşu olmak isteyen binlerce insanın kabirleriyle dolmuştur. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren buraya gömülen birçok tarikat ehli, devlet ricâli, ulemâ, hânedan ve saray mensubuna ait mezar taşları başlıbaşına bir araştırmaya konu teşkil edecek çeşitlilik ve zenginliktedir. Genellikle Şehzadeler Türbesi diye adlandırılan, aslında bazı şehzadelerin, kadînefendilerin, ikbâllerin ve sultanların mezarlarını da barındıran türbe XIX. yüzyılın sonlarında II. Abdülhamid tarafından yaptırılmıştır. Moloz taş ve tuğla ile örülen duvarları sıvalı, ahşap çatı günümüzde Marsilya tipi kiremitlerle örtüldür. Köşeleri pahlanmış dikdörtgen planlı türbenin cephelerinde ortadaki yuvarlak kemerli, yandakiler dikdörtgen açıklıklı olmak üzere üçlü pencere grupları görülür. Basit silmelerle çerçevelenmiş olan pencereler eklektik parmaklıklarla donatılmıştır. Giriş güneydoğu köşesindeki pahta yer alır. Eskiden burada iki odalı, muhtemelen ahşap bir türbedar evinin bulunduğu ve türbeye bunun içinden geçildiği bilinmektedir. Türbede yer alan on dört adet ahşap sanduka simli pûşidelerle donatılmış ve ahşap parmaklıklarla kuşatılmıştır.

Yahyâ Efendi Tekkesi'nde ilk göze çarpan özellik mimari yapıların çevre ile sıcak ilişkisidir. Hazıredeki yoğun yeşil dokü, esasen ahşap malzemesinden örülü kendisine yakın olan tekkeyi âdetâ kucaklamakta, türbeden etrafa yayılan mistik hava ve muhteşem manzara ile birleşerek İstanbul'un nasılsa hâlâ yaşayabilen pitoresk bir köşesini oluşturmaktadır. Yahyâ Efendi Tekkesi, Ahmet Hamdi Tanpınar'a şu satırları ilham etmiştir: "İlâhî mağîret Yahyâ Efendi Dergâhı'nda âdetâ güzel bir insan yüzü takınır. Ölüm burada, hemen iki üç basamak merdiven ve bir iki setle çıkılveren bu bahçede hayatla o kadar kardeşdir ki bir nevi erme yolu, yahut aşk bahçesi sanılabilir."

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (Dağlı), I, 193; Bandırmalızâde, *Mecmûa-i Tekâyâ*, İstanbul 1307, s. 16; Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmî*, II, 109-115; a.m.f., *Mecmûa-i Tevârih* (haz. Fahri Çetin Derin – Vahid Çabuk), İstanbul 1985, s. 18; *Mecmûa-i Cevâmî*, II, 46-47, nr. 72; Mehmed Râif, *Mir'ât-ı İstanbul*, İstanbul 1314, I, 290-296; 1329 *Senesi İstanbul Belediyesi İhsâiyât Mecmuası*, İstanbul 1330, s. 19; İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, İstanbul 1945, II, 6, 122, 235; Halûk Şehsuvaroğlu, *Asırlar Boyunca İstanbul*, İstanbul, ts., s. 146, 148-149; İbnülemin, *Son Hatırlar*, s. 241-245; Aysel Okan, *İstanbul Evliyalrı*, İstanbul 1964, s. 18-30; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 255, 265, 334, 354; Günay Kut – Turgut Kut, "İstanbul Tekkelerine Ait Bir Kaynak: Dergehname", *Türkische Miscellen: Robert Anhegger Armağanı*, İstanbul 1987, s. 236, nr. 97; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1987, II, 69-70; M. Baha Tanman, "Settings for the Veneration of Saints", *The Dervish Lodge: Architecture, Art and Sufism in Ottoman Turkey* (ed. R. Lîfchez), Berkeley 1992, s. 149, 152, 154; a.m.f., "Tekkeler", *Dünden Bugüne Beşiktaş* (ed. Nuri Akbayar), İstanbul 1998, s. 201-207; a.m.f., "Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları / Tekkeler", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Süfîler* (haz. Ahmet Yaşar Ocak), Ankara 2005, s. 353, 357; a.m.f., "Tekkeler", *Geçmişten Günümüze Boğaziçi* (ed. Haluk Sezgin), İstanbul 2008, I, 193-196; a.m.f., "Yahya Efendi Tekkesi", *DBİst.A*, VII, 409-412; Affan Egemen, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, İstanbul 1993, s. 345, 814; Mustafa Özdamar, *Dersaadet Dergâhları*, İstanbul 1994, s. 206-208; Atilla Çetin, "İstanbul'daki Tekke, Zâviye ve Hânkahlar Hakkında 1199 (1784) Tarihli Önemli Bir Vesika", *VD*, sy. 13 (1981), s. 590.

M. BAHÂ TANMAN

YAHYÂ b. EKSEM

(یحیی بن ائسم)

Ebû Muhammed Yahyâ b. Eksem
b. Muhammed (Amr)
es-Sayfî el-Üseyyidî
et-Temîmî el-Mervezî
(ö. 242/857)

Müctehid âlim, kâdilkudât.

Künyesi bazı kaynaklarda Ebû Zekeriyâ olarak da kaydedilir. Doğum tarihi olarak yetmiş altı yaşında vefat ettiğine dair rivayete göre 166 (782-83), seksen üç yaşında vefat ettiğine dair rivayete göre 159 (776) yılları ortaya çıksa da 5 Ramazan 202 (17 Mart 818) tarihinde kadılık göreviyle Basra'ya geldiğinde henüz on sekiz-yirmi bir yaşlarında bulunduğu şeklindeki rivayet göz önüne alınarak 180 (796) yılı civarında doğduğunu kabul etmek gerekir. Nitekim 160'ta (776-77) doğan İbn Ebû Duâd'ın Yahyâ b. Eksem'den yirmi yaş kadar büyük olduğu (Hatîb, IV, 142) ve 198'de (813) hilâfete geçen Me'mûn tarafından kadı tayin edilmeden önce yaşının kü-

çüklüğü sebebiyle imtihan edildiğine dair bilgiler de bu rivayeti desteklemektedir. Aslen Horasan'ın Merv şehrinden olup Câhiliye devri şair ve hatiplerinden, Hakîmü'l-Arab diye tanınan Eksem b. Sayfî et-Temîmî'nin soyundan gelir. Dedesi Muhammed b. Katan b. Sem'an el-Üseyyidî, Emevîler'in Horasan valisi Esed b. Abdullah el-Kasrî'nin kumandanlarından iken daha sonra Abbâsî davetçilerine katıldı. Bazı kaynaklarda ismi Ektem şeklinde kaydedilen babası da fıkıh öğrenimini İmam Ebû Hanîfe'nin, onun ardından talebesi Züfer'in yanında sürdürmüş (Bezzâzî, II, 124) ve Abdullah b. Mübârek'ten hadis rivayet etmiştir. Yahyâ b. Eksem, başta Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî olmak üzere dönemin ileri gelen âlimlerinden fıkıh ve Abdülazîz b. Ebû Hâzîm, Abdülazîz b. Muhammed ed-Derâverdî, Cerîr b. Abdülhamîd, Süfyân b. Uyeyne, Vekî' b. Cerrâh, İsmâ b. Yunus es-Sebîî, Hafs b. Gıyâs, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Yahyâ b. Âdem gibi muhaddislerden hadis tahsil etti. Kendisinden Buhârî (el-Câmî'u's-şâhih dışındaki eserlerinde), Tirmizî, Ebû Hâtim er-Râzî, Kâdî İsmâîl b. İshak el-Cehdamî, Ali b. Medînî, Muhammed b. İshak es-Serrâc rivayette bulundu. Yahyâ ayrıca Vâsıt ve Bağdat'ta kadılık yapan Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Birtî ve Tahâvî'nin hocası Ahmed b. Ebû İmrân'dan fıkıh öğrendi.

Genç yaşından itibaren devlet bürokrasisinde görev alan Yahyâ b. Eksem kadılık, kâdilkudâtlık, kumandanlık, Dîvânü's-sadakât başkanlığı, vezirlik gibi görevler yaptı. Zekâsı, bilgisi, bürokrasi deneyimi ve güçlü anlatımı ile Halife Me'mûn'un dikkatini çekti. Halife 201 (817) yılında Ali er-Rızâ'yı veliaht ilân ettiğinde kendisine verdiği ahidnâmeyi şahit sıfatıyla imzalayanlar arasında yer aldı (Kalkaşendî, II, 334-336). 199'da (815) başlayan Mübeyyiza isyanının bastırılmasının ardından Horasan'dan getirilerek 202 (818) yılında Basra kadılığına tayin edildi. Kendisini karşılayan Basralılar'ın yaşını sormalarından küçümsemediğini anlayınca Hz. Peygamber'in Mekke'ye vali tayin ettiği Attâb b. Esîd'den, Yemen'e gönderdiği Muâz b. Cebel'den ve Hz. Ömer'in Basra kadılığına gönderdiği Kâ'b b. Sûr'dan yaşça daha büyük olduğunu söyledi. 210'da (825) Me'mûn tarafından Bağdat'a Ali b. Harmele et-Teymî'nin yerine kâdilkudât tayin edildi (İbn Hallikân'ın bunun için verdiği 220 tarihi [Vefeyât, VI, 149] yanlıştır). Me'mûn döneminde ülke yönetiminde en etkin iki kişiden biri oldu (diğeri İbn Ebû Duâd). Vezirler idarî konularda onun görüşünü alma-